

Místo autobiografie: určující momenty a vlivy

Václav Klaus

1. Narodil jsem se v roce 1941 téměř přesně v den, kdy Německo napadlo Sovětský svaz, tedy ve válce. Nebyly to pro naši zemi a pro mé rodiče chvíle snadné, ale z války si toho sám moc nepamatuji. Vybavuje se mi jeden, zcela zvláštní pocit z jakési noční návštěvy či kontroly u nás doma (dodatečně jsem pochopil, že se jedná o něco zcela mimořádného a o něco moc špatného. Pamatuji si i občasné čekání na Vinohradském (dnes už neexistujícím) nádraží na tatínka, který jezdil na venkov pro „aprovizaci“ (což byly v Praze nedostupné základní potraviny) a na chvíle nervozity rodičů při policejní kontrole zavazadel. Pak už si jen vzpomínám na stavění barikády v naší ulici, na pokusy čtyřletého kluka také nosit dlažební kostky, a na střelbu německého kulometu z věže kostela sv. Ludmily a ruského tanku zrovna ve chvíli, když jsme se sestrou, která byla tehdy ještě v kočárku, vycházeli s rodiči na odpolední procházku. Střely odsakovaly od dlažby jen několik metrů od nás.

Předválečné společenské postavení (určitě v dolní polovině onoho pomyslného žebříčku), válečná zkušenost, osvobození, které přišlo z Východu a dominantní atmosféra poválečné éry vedly k tomu, že rodiče vznikající pokvětnový i poúnorový režim přijali, i když musím uvést, že jsme 25. únor 1948 prožili při lyžování v Harrachově. I na dusnou atmosféru večere v horské chatě při poslouchání rádia a projevu Klementa Gottwalda na Staroměstském náměstí si jako prvňáček pamatuji docela dobře. Přesto šli všichni - myslím, že nikdo netušil, co to všechno znamená - druhý den a celý následující týden lyžovat jako by se „nechumelilo“.

2. Od svého narození až do konce šedesátých let jsem žil v Praze na Vinohradech. Nejen tehdejší době, ale i tomuto místu odpovídaly základní prvky mé rodinné výchovy a mého školního vzdělání. I toho, co jsem viděl a zažil, i toho co mi uniklo. Dívám-li se dozadu, uvědomuji si, že se mi v životě některá prostředí nepodařilo poznat. Řeknu-li to s jistou nadsázkou, nepoznal jsem např. prostředí maloměsta, továrny, stavby, studentské koleje, vandrování, nebyl jsem nikdy „na vodě“ apod. Rodiče moc chtěli, aby jejich syn dosáhl více než oni. Důraz na dobré výsledky ve škole, na všechny možné i nemožné typy mimoškolních aktivit (několik let v Dětském pěveckém sboru čs. rozhlasu - takzvaně u Kulínského, hraní divadla v dramatickém kroužku, účasti na recitačních soutěžích, sport, šachový kroužek, atd.), na všemožné vzdělávání se, na čtení (jako dítě jsem brzy četl i tehdy velmi módní Literární noviny, což bylo pro celou rodinu nedělní povinností), na návštěvy divadel a výstav - to všechno bylo považováno za povinnost a samozřejmost. Neměl jsem se „flákat“, což mi snad zůstalo na celý život. Patřil k tomu i jistý důraz na pořádanost a spíše na společné akce s rodiči než se spolužáky na ulici. Určitě jsem nebyl ten, kdo se často pere s klukama, a jestli jsem ve škole míval nemalé problémy, spíše to už tehdy bývalo proto, že jsem polemizoval s učiteli (asi už jsem si tehdy myslil, že mám vždycky pravdu) než pro to, že bych vyváděl klasické klukovské lotroviny.

Vinohradské základní a střední školy byly těsně po únoru 1948 ve svém učitelském sboru zvláštní směsicí přesvědčených idealistických komunistů s předúnorovými solidními pány učiteli a paními učitelkami, což nebyla pro žáky ta úplně nejhorší kombinace. Ještě tam chyběli noví poúnoroví konjunkturalisté, a proto nebyla kvalita naší výuky až zas tak špatná. Postupem času se to však začínalo měnit k horšímu. Dnes se mi zdá, že jsem si v té době žádné zásadní otázky o režimu a společnosti ještě nekladl, návrat zpět se v prostředí, ve kterém jsem se pohyboval, nepředpokládal, maximálně šlo o povrchní kritiku každodenní reality a o nostalgické zavzpomínání si na dobu předcházející. Na nic heroického si nevzpomínám, politické procesy jsem ve věku kolem deseti let nedocenil a nikým jsem na ně a na věci další důrazně upozorněn nebyl.

Ve škole jsem prospíval docela dobře. Nebyl jsem technický typ, nikdy mě nebavily stroje a proto ani fyzika, vždy jsem byl manuálně velmi nešikovný a proto jsem měl největší problémy s předměty jako bylo technické kreslení nebo deskriptivní geometrie (nakreslit rys byla pro mě hrůza). Vždycky mě naopak bavila matematika jako výraz logického myšlení, ale i zeměpis, dějepis a literatura. Díky tomu bylo hned od počátku jasné, že nepůjdu na vysokou školu technického směru - to, že bych měl jít na vysokou školu, bylo doma považováno za samozřejmost. Můj otec, absolvent obchodní akademie, byl celý život úředníkem a i proto se všem zdála Vysoká škola ekonomická

logickým východiskem mého dalšího studia. Matčiny rukodělné a ke kultuře směřující sklony jako životní orientace pro mne v úvahu nepadaly. Otcova lidská poctivost a taková „venkovská“ pracovitost i matčino celoživotní (ještě dnes, když je jí 82 let!) tlačení mě k dobrým výsledkům byly po celý můj další život velmi důležité a jsem za to oběma rodičům moc vděčný.

3. Nesmírně důležitou věcí pro mne začal velmi brzy být sport, a to nejen široký záběr různých doplňkových sportovních disciplín, kterým jsem se věnoval od dětství až do dneška, ale i sport závodní. V polovině 50. let jsem začal hrát košíkovou, stal jsem se dorosteneckým i juniorským reprezentantem Československa, téměř deset let jsem hrál celostátní 1. ligu a řadu dalších let ligu druhou. Nejednou jsem byl i v zahraničí a sehrál jsem desítky mezinárodních zápasů. Košíkářské cesty do zahraničí byly v době, kdy se do ciziny necestovalo, velmi cenným obohacením života a zkušeností.

Po třicítce jsem začal míchat stále ještě závodní košíkovou s volejbalem, který jsem vydržel hrát de facto až do roku 1989. Nezmiňuji i v současné době rekreačně provozovaný tenis, lyže, vysokohorskou turistiku, protože to už jsou věci spíše doplňkové a navíc individuální. Zdůrazňuji kolektivní sport, protože ten je něčím mimořádným pro každého, kdo se mu věnuje. Pochopení, že je přihrávka do výhodné pozice spoluhráče stejně důležitá jako vlastní vstřelení koše či úspěšný smeč, a to, že je stejně přínosné dát koš jako ubránit soupeřova nejlepšího hráče, jsou nesmírně závažná. Člověk se také naučí vyhrávat i prohrávat, pochopí, že vítězství stojí spoustu námahy vynaložené dávno předtím, než vstoupí na hřiště, objeví pocit společně sdílené radosti nad vítězstvím, ale i společného zklamání nad prohrou.

Závodní sport, zejména sport kolektivní, nutí i cvičí k odvaze vzít v tu či onu chvíli zodpovědnost na sebe a nebýt na hřišti jenom do počtu. Sport znamená i kontakt s divákem, znamená setkání se s potleskem nad zdařilou akcí, ale i s pískotem. Myslím, že i to je pro budoucího politika důležitá, byť neplánovaná příprava na kontakt s veřejností. (Mé pěvecké, recitační a divadelní pokusy byly něčím podobným, byly mimo jiné mým prvním kontaktem s mikrofónem i prvním používáním hlasu jako vědomého nástroje.)

Kolektivní sport znamená i setkávání se s řadou lidí. V tomto smyslu byl pro mne obrovskou školou přechod z dorostu do družstva dospělých, setkání se jako osmnáctiletý s již výrazně starší - o 10 až 12 let - skupinou spoluhráčů v ligovém družstvu Slavoj Vyšehrad. Zatímco mně bylo v únoru 1948 šest a kousek, jim už bylo 18. Jejich životní zkušenost byla proto úplně jiná a chození na pivo do vyšehradské hospůdky U Karla IV. po každém tréninku a zápasu bylo pro mě několik let velkým zážitkem. Vznikl tam totiž unikátní debatní kroužek o politice a společenských poměrech a zejména Frantovi Marešovi a Oldovi Matouškovi vděčím za moc. Protože to bylo v závěru 50. let, bylo o čem diskutovat. Můj názor na svět se i díky tomu začal více a více rozcházet s názorem oficiálním.

4. Několik dní po svých sedmnáctých narozeninách (teď se mi zdá úplně absurdní, jak to bylo brzy) jsem byl po maturitě přijat na Vysokou školu ekonomickou, na obor zahraniční obchod. Byl jsem jedním z nejmladších, byl jsem pražák (což znamená, že jsem nikdy v životě nebydlel na koleji a tím jsem byl se svými spolužáky v daleko menším kontaktu než bylo obvyklé) a obrovskou část času jsem věnoval košíkové. Byl jsem díky tomu trošku mimo hlavní „mimoškolní“ dění, které se na škole odehrávalo. Ve škole jsem se snažil co nejlépe obstát, což se mi snad podařilo, protože jsem drtivou většinu zkoušek udělal na jedničku a dostal červený diplom.

V této chvíli jsem se prvně výrazněji setkal s politikou a politickými poměry. Spousta mých spolužáků přišla na školu už po takzvané praxi, se spoustou „politických“ zkušeností, s legitimací v KSČ v kapse a překvapivě rychle zahájila pro mne trochu záhadné a nepochopitelné politikaření. Houfovat se jsem odmítal vždy a všude, a proti jsem byl v počátcích více z principu být proti, vystupovat proti autoritám, chytat za slovo, ironizovat, než z nejnítěrnějšího a koncepčně založeného ideového přesvědčení. Ale i tak jsem brzy narazil a jen taktak jsem přešel přes známé „Novotného“ prověrky, ve kterých mi už bylo srozumitelně říkáno, že nestačí se dobře učit, a prvně jsem se setkal s výtkou z buržoazních (nebo snad maloburžoazních, já už teď nevím) pohledů na svět. Nikdy jsem neusiloval - což na oboru zahraniční obchod bylo výjimkou - o vstup do komunistické strany, nicméně fakultní a různé jiné výbory KSČ mi v tom vydatně pomáhaly tím, že znovu a znovu vydávaly stále stejnou zprávu, že nepadá v úvahu, aby někdo takový jako Klaus mohl být vzat do KSČ.

Byla to éra chruščovovského tání, Solženicynova Jednoho dne Ivana Děnisoviče, Erenburgových Lidé, roky, život, Škvoreckého Zbabělců, Semaforu, Violy a Reduty, jazzu, české filmové vlny a spousty dalších podobných věcí. Vrhli jsem se střemhlav - spolu se svou budoucí ženou Livií, se kterou jsem se seznámil ve škole, při nepovinné hodině španělštiny, na počátku října 1962 - do pražského kulturního života, do jazzových klubů, do filmového klubu, do nejrůznějších besed a přednášek, a hlavně jsme strašně moc četli. Výrazně nás ovlivnili američtí beatníci, zejména Kerouce. Také jsme chtěli být „on the road“. V Praze v té době existoval docela unikátní kulturní a intelektuální život, který započal už na počátku šedesátých let. Rozchod s oficiální ideologií té doby byl již tehdy pro mne absolutní. Každý týden jsme hlitali Literární noviny, každé dva týdny Hosta do domu, každý měsíc Plamen (a později Dějiny a současnost a Tvář), a každé dva měsíce Světovou literaturu.

Livie přinesla do mého života a do mého uvažování řadu věcí, které jsem neznal nebo kterých jsem měl málo. Přispěl k tomu její intenzivní rodinný život kolem maminky (bylo jich pět sourozenců a Liviiin tatínek zemřel ještě když byla středoškolskou studentkou), svou roli hrálo Slovensko, kde se narodila a kam se stále ráda vracela (a já s ní), zanesla kolem mne více citu a opravdovosti než chladné racionality. To asi bylo něco, co mně chybělo, resp. nebylo toho u mne k rozdávání.

Na VŠE jsme oba studovali zahraniční obchod, což mělo svou výhodu. Byl to obor svým způsobem exkluzivní a i když se v té době exkluzivita měřila různými způsoby, kvalita spolužáků byla pravděpodobně lepší než na zbytku VŠE. A to je vždycky cenné. Studium zahraničního obchodu znamenalo - samozřejmě mimo standardní učení se tehdejší oficiální marxistické politické ekonomie socialismu - nezbytnost seznámení se se zahraničním obchodem, tedy s obchodem představujícím kontakt mezi ekonomikou plánovanou a ekonomikou tržní. Díky tomu jsme se v rámci kurzů tzv. operací v zahraničním obchodě museli učit spoustu více méně technických věcí, typických pro současnou západní ekonomiku. Druhou výhodou oboru zahraniční obchod bylo povinné studium tří cizích jazyků, což je investice, která se nám v životě mnohokrát vrátila. Pečlivý student VŠE v tehdejší době, pokud navíc nežil na koleji, neměl k dispozici žádná skripta, tedy domácí, předžvýkané a díky tomu strašlivě zploštělé kuchařky marxistické filozofie a ekonomie. Nezbyvalo mu nic jiného, nechtěl-li školou jen tak tak prolézt, než číst samotného Marxe. Přes všechno, co si o Marxovi a jeho teoriích myslím, není sporu o tom, že byl neskonale větším myslitelem než tisíce jeho epigonů a následovníků a proto setkání se, resp. utkání se s Marxem, bylo pro mne dobrou školou v abstraktním myšlení. Přiznání této skutečnosti se dneska moc nenosí, ale já jsem přesvědčen, že má svou platnost a oprávněnost.

Současně je třeba říci nahlas i to, že se student za pět let studia na VŠE se skutečnou ekonomikou, resp. s tím, co dnes za ekonomii považují, vůbec nesešel, že jsem byl - jak teď často říkám „arogantně“ o jiných - skutečnou ekonomikou naprosto nedotčen. Jestli jsem si něco četl mimo povinnou odbornou literaturu, tak to byla spíše obecnější společensko-vědní literatura, která se u nás tehdy dala najít, spíše filozofie (nezapomeňme, že to byla éra existencialismu, uváděná u nás např. Ivanem Svitákem), nebo sociologie (typu „Osamělého davu“ Davida Riesmana), spíše literární kritika v našich domácích žurnálech, ale opravdu jsem nečetl žádnou ekonomii.

5. Toto se radikálně změnilo nečekaným, trochu symbolickým, v každém případě mnoho z mého budoucího života předjímajícím rozhodnutím o volbě zaměstnání po skončení vysoké školy. Dostal jsem umístěnku do podniku zahraničního obchodu Ligna a byl jsem duševně připraven vyvážet do světa papír, nábytek a hudební nástroje. Vzhledem k mým netechnickým sklonům se mi to zdálo být vhodnější než vyvážet stroje či investiční celky. V průběhu roční základní vojenské služby (kterou jsem strávil velmi komfortně v Dukle Dejvice jako ligový basketbalista) jsem se víceméně náhodně přihlásil na interní aspiranturu do Ekonomického ústavu ČSAV a k svému velkému překvapení jsem - ač málo připraven - v konkursu uspěl. Zrušil jsem tedy umístěnku do Ligny a 1. září 1964 jsem nastoupil do Ekonomického ústavu (mimořádně současně s Tomášem Ježkem, kterého jsem znal už ze základní školy). Vzhledem ke studiu zahraničního obchodu se mi zdálo, že bych se mohl uplatnit v odboru, který se vedle výzkumu nemarxistických ekonomických teorií zabýval evropskými integračními procesy, tehdejší Evropským hospodářským společenstvím (EHS). To je - při mých dnešních kritických pohledech na evropskou integraci - docela pikantní volba, ale je dobré říci, že jsem se tím ani tehdy vůbec nezačal zabývat. (Musím dále připomenout, že na stejné pracoviště po třech letech nastoupila jako aspirantka i Livie, že se začala zabývat problematikou mezinárodních financí a že na toto téma později napsala kandidátskou práci.)

Pod vedením svého tehdejšího ředitele Oty Šika se Ekonomický ústav dostal do centra našeho reformního dění druhé poloviny šedesátých let. Byl prostředím na tehdejší poměry mimořádně liberálním a teprve tam jsem - díky tomu - začal tušit, co je to ekonomie. První dva roky interní aspirantury jsem skutečně proseděl v knihovně, mimo jiné proto, že jsem žádnou jinou židli a stůl v ústavu neměl. Ukazuje se, že se toho za dva roky intenzivního studia může člověk docela dost naučit. Pod vedením vedoucího odboru výzkumu soudobého kapitalismu a nemarxistických ekonomických teorií Ludka Urbana se tam konaly pravidelné semináře, kde se diskutovala soudobá ekonomie a kde se místo toho, za co jsme byli placeni, to znamená kritizovat nemarxistickou ekonomii, prováděl pravý opak. Studovali jsme ekonomii nemarxistickou a kritizovali ekonomii marxistickou. (Chtěl bych zmínit jména těch, kteří tam tehdy představovali o generaci starší skupinu mých kolegů a učitelů, od nichž jsem se mnoho naučil - J.Janiš, M.Rumler, O.Kýn, V.Müller, J.Chlumský, L.Smetana, a vlastně i kolem listopadu 1989 velmi populární Rita Budínová - Klímová, naše pozdější velvyslankyně v USA.) V této chvíli jsem objevil Samuelsonovu učebnici „Economics“ a spousty učebnic dalších, daleko složitějších. Objevil jsem i dějiny ekonomických teorií, zejména slavnou Schumpeterovu *History of Economic Analysis*, která mi dodala další nezbytné rozměry mého chápání ekonomie. Schumpeterova často citovaná věta: „To, co odlišuje ekonoma od všech dalších lidí, kteří o ekonomických tématech přemýšlejí, kteří o nich mluví a kteří o nich píší, je zvládnutí techniky, která se skládá ze tří složek, jimiž jsou historie, statistika a teorie. Tyto tři složky vytvářejí to, co se nazývá ekonomická analýza.“

Nevím, jestli čtenář tohoto textu právě citovanou větu plně docení. Trojjednost ekonomie, resp. to, že člověk není skutečným ekonomem, není-li schopen sám v sobě nést, cítit, nepřetržitě propojovat všechny tyto tři složky, je pro mne opravdu klíčovou věcí. Vždy mě zajímal dějinný rozměr ekonomie, vždy jsem se snažil pochopit kontinuitu ekonomického myšlení, vždy jsem lépe chápal ten či onen ekonomický problém v jeho historickém kontextu a právě proto považuji za nezbytné studium ekonomie jako sled škol, myslitelů, jako vývoj toho či onoho pojmu a jeho interpretace a myslím, že se to velmi vyplácí. Jakkoliv je ekonomie nejtechničtější disciplínou ze všech společenských věd, není možné se jí naučit jako fyziku z poslední publikované učebnice, ve které je popsáno pár základních teoretických pouček či zákonů.

Ekonomie musí být současně vědou empirickou, nesmí se odtrhnout od reality a proto je znalost dat, čísel, tendencí a trendů, a jejich hlubší statistická a ekonometrická analýza tak důležitá. Předběhnu-li trochu, to, že jsem byl v sedmdesátých letech vystrčen z ekonomie do odboru ekonometricko-matematických výpočtů Státní banky československé, nebylo jen ztrátou, bylo to i intenzivním věnováním se empirické, ekonometrické analýze a matematickým modelům. Statistiku a ekonometrii nepřeceňuji, ale bez nich to opravdu nejde.

Jádrem ekonomie je však nepochybně teorie a v ní je také skryto největší kouzlo pro ty z nás, kteří jsme jí propadli. Pár hlavních ekonomických zákonů, jejich skutečné zvládnutí a hlavně schopnost jejich aplikace na nejrůznější ekonomické problémy (a nejen na problémy ekonomické, protože jde o obecné zákonitosti lidského chování) je v rukou ekonoma tím pravým kompasem a bez něj je úplně ztracen. Nicméně, Schumpeter nám správně připomíná, že nesmí jít o teorii pro teorii a proto trvá na nedělitelnosti oněch tří složek ekonomické analýzy.

V těchto letech jsem se zcela ocitl ve víru ekonomie. Jako téma své kandidátské disertační práce jsem si vybral problematiku „Inflace v soudobém kapitalismu“ a již při přípravě tohoto textu jsem se začal setkávat s narůstajícím rozkolem tehdejší makroekonomie mezi keynesiánstvím a jeho obhajobou vysoké intenzity státní intervence, a Friedmanovou kvantitativní teorií peněz (později diskutovanou spíše pod názvem monetarismus). O mém pokusu o komparaci těchto dvou tehdejších základních ekonomických škol svědčí celá řada mých textů z této doby (zejména článek v Politické ekonomii č. 1, 1970, který byl následně přeložen do polštiny a kupodivu i do ruštiny). Zcela jasně jsem již tehdy stál na straně monetarismu, který varoval před bujením státní intervence a který obhajoval maximální volnost hry tržních sil. Již v této chvíli vznikalo mé pevné přesvědčení o tržní ekonomice bez adjektiv, což byl slogan, který pak vyvolával tolik pozornosti a tolik polemiky na počátku let devadesátých (musím přiznat, že nejen v naší zemi).

Ekonomický ústav se s výjimkou odboru, kde jsem pracoval, zabýval kritikou centrálně plánované ekonomiky a návrhem ekonomické reformy, která by se pokusila odstranit její největší iracionality a spojit - pro mne však již tehdy nespojitelné - plán a trh. Tento odvážný reformní pokus jsem v druhé polovině šedesátých let jako pouhý začátečník uctivě a obdivně sledoval, ale brzy jsem k němu začal vznášet své připomínky a komentáře (asi jako vždycky ironicky a poněkud neuctivě). Celá reforma byla připravena víceméně - a teď moc prosím, aby se na mě tehdejší hlavní protagonisté

reformy příliš nezlobili - spíše na základě zdravého selského rozumu, tedy bez obohacení se hlubšími a složitějšími poznatky a kánony ekonomické vědy. Myslím však, že to tolik nevadilo, protože společenská reforma byla a je ostatně vždycky otevřeným systémem. Musela být v té či oné míře přijímána tehdejšími politiky (reformními komunisty) a mohla se případně zajímavým způsobem vyvinout. Dvacetiletá vzdálenost od existence soukromého vlastnictví a trhu, tedy mezi lety 1948 a 1968, nebyla ještě tak velká a, mohu-li použít dnešní terminologii, transformační náklady by proto nemusely být tak vysoké jako dnes.

V té době jsem založil a stal se prvním předsedou (ne-li prezidentem, už ani nevím) KMENU, Klubu mladých ekonomů, který měl několik stovek členů, který pořádal neotřelé ekonomické diskuse a který se začal formovat jako jistý protipól vůči tehdy mainstreamovému proudu Šikovy ekonomické reformy. Už tehdy jsem jasně věděl, že si na trh nelze pouze hrát, že trh nemůže být jen „nástrojem“ v rukou někoho vyvoleného, že trh zboží a služeb nemá smysl bez současné existence plnokrevného trhu práce a trhu kapitálu, což se většině tehdejších reformátorů zdálo ideologicky nepřijatelné. Ale opakuji, že by bez svého násilného přerušení ekonomická reforma jistě měla pozitivní vnitřní vývoj. Tento můj nesouhlas s konkrétními reformními návrhy (ale absolutní souhlas s pokusem o změnu tehdejšího politického a ekonomického systému a obdiv k těm, kteří se o to nejvíce zasloužili) byl ještě posílen setkáním se skupinou kolem časopisu Tvář (zejména s B.Doležalem a E.Mandlerem), která podobným způsobem kritizovala tehdejší reformní pokusy v oblasti neekonomické.

V ekonomii jsem se začal více a více posouvat od zkoumání kapitalismu a nemarxistických teorií ke zkoumání socialismu a k používání obecně platných ekonomických teorií pro jeho kritiku. Velkou roli v tom sehrálo seznámení se známou „pří o socialismus“, kterou ve třicátých letech vedli Mises a Hayek na straně jedné a Lange a Lerner na straně druhé. Mé srdce stálo již tehdy zcela jednoznačně na straně prvé a postupné objevování jednoho Hayekova díla za druhým mi dodávalo další a další argumenty.

V této době jsem měl dvakrát příležitost studovat jeden semestr v zahraničí - v roce 1966 na postgraduálním kurzu o ekonomickém rozvoji v italské Neapoli a v roce 1969 na Cornellské univerzitě v USA. Přínos těchto dvou studijních pobytů byl pro mne velký, ale všem mladým znovu a znovu zdůrazňuji, že bez předcházející přípravy není krátkodobé studium v cizině dostatečně produktivní. Já jsem měl tu výhodu, že už jsem tam přijížděl připraven a znalosti si doplňoval, ne že bych tam něco netušeného objevoval.

6. Rok 1968 byl pro Československo a konec konců i pro celou Evropu a Ameriku rokem významného předělu. Byl rokem dvou prazvláštních, sobě v podstatě nepodobných revolucí. U nás se jednalo o pokus změnit k lepšímu socialismus, přidat mu onu známou „lidskou tvář“, avšak bez důsledného přijetí systému alternativního. Přesto u nás probíhal obrovský myšlenkový posun, který bychom dnes, s odstupem tří desetiletí, neměli bagatelizovat.

Pokoušel jsem se být při tom. V Ekonomickém ústavu jsem se zúčastňoval mnoha diskusí o ekonomické reformě a když se Ota Šik stal místopředsedou vlády, byl jsem zařazen do velmi honosně znějících vládních reformních týmů (díky tomu jsem se prvně dostal do budovy Předsednictva vlády, kde dnes píšu tento text). Začal jsem psát i do neekonomických deníků a týdeníků texty na pomezí ekonomie a politiky (asi nejznámějším byla moje polemika s Ivanem Svitákem o samosprávné ekonomice a společnosti - on více méně obhajoval jugoslávský samosprávný systém a viděl v něm něco jiného než kapitalismus a socialismus, a já už tehdy chtěl starý dobrý kapitalismus), poměrně známé byly mé pravidelné komentáře v Literárních listech, psané pod pseudonymem Dalimil (byl jsem ovšem jen jedním z Dalimilů) a později v Zítřku pod pseudonymem Kosmas. Byl jsem i na prvních veřejných mítincích (myslím tím na jevišti, nikoliv v hledišti), měl jsem první rozhovory v rozhlase i v novinách a řadu přednášek, nejen striktně ekonomických. Subjektivně jsem měl pocit, že jsem součástí tohoto nadějného procesu, který byl pro naši zemi nepochybně velkou šancí a který srpnový vpád armád zemí Varšavské smlouvy rychle ukončil, aniž by nám dal možnost vyzkoušet, zda se mohl vyvinout dále ze svých nepochybně špatných premis či zda musel díky nim stejně bez dobrého výsledku skončit sám.

Poslední den v červenci roku 1968 jsem se oženil a i den, kdy se to stalo, měl politický podtext. Jako dnes vidím, jak jsme s Livíí odjížděli nočním vlakem do Tater na svatební cestu a jak plné pražské Hlavní nádraží, každý člověk s tranzistorem v ruce, poslouchalo zprávy z historického setkání Dubčeka a Brežněva ve vlaku kdesi v zemi nikoho, na hranicích mezi Československem a Sovětským

svazem. Chodili jsme pak s Livíi dva týdny po Nízkých a Západních Tatrách (chození po horách nám zůstalo dodnes), plánovali jsme budoucnost a netušili jsme, co se stane za pár dní.

Co se stalo je dnes všem dobře známé. 21. srpen 1968 jsem prožil na evropském setkání vědců, novinářů, spisovatelů v rakouském Alpbachu, a proto mi autentické zážitky telefonovala z Prahy Livie než odjela pomáhat sklízet chmel na chmelovou brigádu. Vrátil jsem se domů po týdnu, na emigraci jsme nepomýšleli, věděli jsme, že se život odehrává tady, byli jsme přesvědčeni, že se nesmí zemi opouštět v tom nejhorším okamžiku.

Zajímavé, i z lidského hlediska, bylo období po srpnu. Chvilé celonárodní jednoty, následné měsíce mimořádného semknutí se drtivé většiny lidí proti okupační moci, ale potom pozvolné drobení se této jednoty a zřetelnější a zřetelnější lidská selhávání a zapojování více a více našich spoluobčanů do režimu nového či spíše staronového. V Ekonomickém ústavu ČSAV nejdříve vyloučili z KSČ a potom vyhodili z práce celou skupinu reformátorů starší a střední generace a ponechali tam z této generace jen garnituru druhé či třetí třídy, která neudělala nic ani předtím, ani potom. Z generace nejmladší váhali, jestli mají z ústavu také vyhodit Tomáše Ježka, dnešního předsedu Burzy cenných papírů a Josefa Kreutera, našeho dnešního velvyslance u Evropské unie, ale nakonec dospěli k závěru, že nejhorší jsem stejně já a proto vyhodili jenom mě. Protože jsem nebyl v KSČ a nemohl jsem být vylučován, tak jsem byl paradoxně vyhozen až jako poslední, až když řekla předsedkyně KSČ Růžena Vintrová, že je skandální, že ti, kteří chtěli socialismus jen reformovat, už jsou dávno pryč a Klaus, který ho chtěl zničit, tam pořád ještě zůstává. To byla dost památná věta. A zapůsobila spolehlivě.

Moje „popularita“ a tím i kádrový posudek byl dále opeřen tím, že si mne jako jednoho z hlavních viníků špatných názorů v ekonomické oblasti vybral do své knihy Finance a efektivnost tehdejší místopředseda vlády Rudolf Rohlíček. Označil mne za „jeden ze žalostných případů“, který zastává „nemarxistické, přesněji řečeno protimarxistické názory“, který provádí „otevřený útok na marxistické názory“, atd.

Období administrativní pomalosti a nedůslednosti, v němž člověk sice už jasně věděl, že v Akademii nezůstane, ale ještě nebyl definitivně „odejit“, bylo velmi zvláštní. Bylo zvláštní pro každého, ale zejména pro toho, kdo zažil jistý strmý vzestup a následný velmi rychlý pád již ve věku dvaceti sedmi či dvaceti osmi let. To bylo příliš brzy na ukončení začínající kariéry. Do února 1971, to znamená ještě dva roky, jsem strávil v Ekonomickém ústavu čekáním, aniž by na mě kdokoli cokoli vyžadoval. Dokonce to bylo tak, že byli všichni rádi, že jsem nic neprodukoval. Snažil jsem se proto číst a v knihovně jsem objevil obrovské (i rozsahem) dílo Ludwiga von Misesa „Human Action“, toto shrnutí Misesova celoživotního pohledu na společnost, ekonomiku a člověka, na společenské vědy a zejména na ekonomii. (Po mně si tuto knihu v ústavní knihovně na dalších dvacet let vypůjčil Tomáš Ježek a radši ji nevracel, aby ji náhodou neskartovali.) Dnes se často mluví o rakouské škole a o Hayekovi. I mne - jak už jsem se zmiňoval - Hayek nesmírně oslovil (viz můj text, publikovaný po jeho smrti, uvedený v knize Mezi minulostí a budoucností, str. 35 - 41), ale přesto si myslím, že jsem nejvíce pochopil právě z Misesa a dodnes na tomto svém názoru nemám co měnit. Kdyby to nebylo zrovna v takové zvláštní mezidobě, určitě bych se této, poněkud abstraktní a odtažité knize nemohl - ke své škodě - tolik věnovat. Nejen tímto jsem se už v této chvíli začal vydělovat z mainstreamové ekonomie a pošilhávat více a více po rakouské a chicagské škole (a následně po škole veřejné volby). Ale tehdy jsem neměl sebemenší šanci, abych o tom mohl psát či abych mohl vyučovat studenty.

Rok 1968 byl rokem revolučním i mimo nás, a i když to leckoho mátló, naše tehdejší usilování mířilo zcela proti tomu, co se odehrávalo na Sorbonně v Paříži, u radikálních studentů typu Rudi Dutschkeho v Německu nebo na amerických univerzitách. Tam šlo o boj levicových studentů s existujícím systémem, tam šlo o bourání toho, co my jsme chtěli postavit, tam šlo o podkopávání řádu za cenu chaosu, zatímco nám šlo o navrácení řádu k nám. Když jsem v lednu 1969 přijel na Cornellskou univerzitu (z Prahy jsem odjížděl den po tragickém okamžiku Palachova pohřbu), byl jsem zván k jednomu vystoupení mezi studenty za druhým nejen na Cornellu, ale i na řadě dalších univerzit amerického severovýchodu. Tehdy dominantní skupina studentů, sdružující se pod hlavičkou SDS (Students for Democratic Society) a organizující nejrůznější stávky a sit-ins na vylekaných univerzitách, brzy pochopila, že já obhajuji zcela jiné věci než oni a už tehdy jsem se ocitl i v pro nás téměř legendární Americe na pravici politického uvažování. To je potřebné dnes připomenout, protože to už začíná být zapomenuto. Na Cornellu jsem se setkal i s Josefem Škvoreckým a jeho ženou Zdenou Salivarovou a strávili jsme společně mnoho večerů diskusemi o tom, co bude u nás a s námi. I tam

jsem věděl, že se chci vrátit. Livie v tutéž dobu studovala v Amsterdamu a i ona ani na chvíli o emigraci neuvažovala.

7. V březnu 1971 jsem se po dlouhém hledání jakéhokoliv zaměstnání, které by bylo aspoň trochu na dosah ekonomie, dostal do okresní pobočky Státní banky československé v Praze 1. V kanceláři, kam jsem byl uveden dalším politickým vyděděncem, velmi vzácným člověkem, bývalým náměstkem ministra financí dr. M. Koudelkou, seděl mladý, sympatický muž, který se představil jako Jan Stráský. Vedli jsme pak spolu dlouhé dialogy o politice, filozofii (kterou vystudoval) a ekonomii a už tehdy jsem ho přemlouval, aby nekouřil. Hodně mi pomohl v uvedení do bankovního světa. O pár kanceláří vedle seděl dnešní senátor dr. Richard Salzmann a byli tam i jiní zajímaví lidé.

Po roce práce na pobočce banky jsem se dostal do odboru ekonomicko-matematických výpočtů, později odboru ASŘ při ústředí SBČS. Ekonomie to sice moc nebyla, ale dozvěděl jsem se toho více o číslech naší ekonomiky, učil jsem se matematiku, statistiku, ekonometrii a práci s daty a stále jsem se pokoušel číst soudobou ekonomickou vědu. Všichni pamětníci vědí, že to měkkost socialismu docela dobře umožňovala. Nechodil-li člověk v pracovní době na sklenku do vinárny či na kávu, nesháněl-li různé nedostatkové předměty, neorganizoval-li si s předstihem víkendové práce na chalupě, nebyl-li „shánčlivý“, neproflákal-li čas klábosením s kolegy. Já jsem se snažil číst, i když jen málo mých kolegů chápalo proč to dělám.

Tato léta byla léty nešťastnými, byla léta, kdy byla kapacita člověka využívána velmi málo, byla léta zneuznání a frustrace, nebyla však léta ztracenými. Nemohl jsem psát, učit, nemohl jsem cestovat. Člověk však díky nízkým „opportunity costs“ mohl preferovat volný čas, rodinu, kulturu, sport. V té době se narodili oba naši synové a myslím, že jsme se jim s Livíí z počátku mohli věnovat více, než by to bylo možné v normální společnosti, kde by byl člověk pracovně a společensky daleko více vytížen. Z Vinohrad jsme se v roce 1971 přestěhovali do paneláku na Prosek, ale nepatřili jsme nikdy k těm, kteří se „ofrňovali“. Byt bychom vždycky chtěli větší, ale sídlištní bydlení jsme z řady důvodů měli rádi a ve stejném bytě jsme zůstali až do roku 1993.

Marně přemýšlím, co by se dalo říci zajímavého k sedmdesátým letům, ale moc toho nenacházím. I to je výpověď svého druhu. Snad je třeba zmínit i pár nemilých kontaktů s ministerstvem vnitra kvůli kontaktů s cizími velvyslanectvími, a s cizinci vůbec. Již jsem se zmínil, že jsem trpělivě studoval ekonomii, ale začal jsem více číst i o nás, o naší zemi, o české historii a jejích osobnostech. Díky B. Doležalovi jsem objevil Havlíčka a Masaryka a také různé samizdatové autobiografie. Zásadní pro mne vždycky byl Václav Černý (a je dodnes), leccos jsem pochopil i z Prokopa Drtiny, ale i ze Stanislava Budína (otce Rity, dědečka Vladimíra Mlynáře z Respektu). Neměl jsem bezprostřední kontakt s Chartou, zdála se mi poněkud exkluzivní, snad i příliš okázalá (nemyslím však, že takoví byli její řadoví členové) a už vůbec jsem se nemohl identifikovat s jejími ekonomy, více méně druhořadými osmašedesátníky, dnes kolem ČSSD. Nicméně, kontakt a informace mi stále zajišťovala Rita Klímová. Byli jsme s Livíí častými návštěvníky jejího „salónu“.

Četl jsem leccos o Rusku, o jeho tragickém osudu, vedle Solženicyna (a zejména jeho „V krugě pervom“ a Rakoviny) jsem za nejcennější považoval a považuji dodnes paní Mandelštamovou a její, u nás nedávno vydané „Dvě knihy vzpomínek“. Řadu Rusů jsem vždy radil mezi své osobní přátele a i teď se mi moc nelíbí zbytečný antirusismus některých mých dnešních politických kolegů, ač by měli spíše odmítat sovětismus. I v literatuře jsou mi bližší např. Babel, Bunin, Bulgakov než leckterá, dnes populární jména literatury západní provenience.

Moc mne v této době oslovovaly antiutopie jako je Zamjatinovo „My“ (geniální dílko z roku 1919!), Huxleyho „Brave New World“ a hlavně Orwellovo „1984“. Spousta mých úvah vycházela i z Ortégy y Gasset a jeho Vzpoury davů.

Oblíbené autory z oblasti beletrie teď nemohu vyjmenovávat, byly by jich desítky, ale tři stále zůstávají. Alespoň jednou ročně jeden Dostojevskij, všechno možné od Karla Čapka a také Stefan Zweig (od Svědomí proti násilí po Triumf a tragiku Erasma Rotterdamského).

V roce 1974 zemřel po těžké nemoci můj otec, kterého jsem měl moc rád (a málo jsem mu to asi dával najevo) a po srpnu 1968 emigrovala do Švýcarska moje sestra Alena, což mi také nevylepšovalo kádrový posudek. Neviděl jsem ji pak skoro dvě desetiletí. Na Západ jsem se od roku 1969 do roku 1985 nedostal ani jednou, udělit mi výjezdni doložku údajně nebylo „v zájmu

Československé socialistické republiky“, jak mi opakovaně sdělovali na odboru pasů a víz naší policie. Ve stejné době emigrovala do Austrálie i Liviina sestra Štefka.

8. Osmdesátá léta byla nepochybně posunem. V bance jsem byl přesunut od ASŘ blíže k ekonomii (ale ne zas tak moc), ale největším průlomem se staly mé ekonomické semináře. Stal jsem se - protože o tu funkci vlastně nikdo nestál - v roce 1979 vědeckým tajemníkem bankovní pobočky ČSVTS (Československé vědecko-technické společnosti) a podařilo se mi šest let jednou měsíčně připravovat, organizovat, řídit, často tam sám přednášet, ekonomický seminář, který byl velmi svobodnou a kritickou diskusí naší ekonomie a naší hospodářské politiky. Průměrně stovka účastníků byla na tehdejší poměry něčím mimořádným a o kvalitě diskusí svědčí dvanáct svazčků sborníků, které jsem „na koleně“ a téměř bez pomoci sám vydával. Semináře byly veřejně i neveřejně kritizovány, byly stále před likvidací, ale k té došlo až v lednu 1986, kupodivu již ve volnější éře. Na nich se formoval dnešní reformní proud ekonomů naší země, na nich jsme si toho hodně předdiskutovali a moc se nám to po roce 1989 hodilo. Při nich jsme se učili ekonomii, ale učili jsme i řadu dalších věcí.

Nejvíce jsem o ekonomii v sedmdesátých letech diskutoval s Vlado Rudlovčákem (dnešním náměstkem ministra financí), se kterým jsme v bance seděli v kanceláři a v letech osmdesátých s Dušanem Třískou, hlavním tvůrcem naší kupónové privatizace. S oběma jsme toho i dost společně napsali. Do užšího kroužku kolem semináře patřili K. Dyba, T. Ježek, J. Kreuter, J. Stráský, V. Dlouhý, I. Kočárník, L. Mlčoch. Na seminářích mezi řadou dalších vystoupil i R. Salzmann, J. Vít, K. Janáček a J. Zieleniec, ale např. i M. Zeman a jeho dnešní stínový ministr financí J. Klacek.

O mých teoretických názorech tehdejší doby asi nejvíce vypovídá můj nedávný text, připravený pro anglický sborník o škole veřejné volby s názvem „Význam školy veřejné volby pro kritiku centrálně plánované ekonomiky a pro její přeměnu“. Zdůrazňuji v něm, že jsme - zejména díky Lubošovi Mlčochovi - začali v socialistické ekonomice odlišovat „hru na plánování“ a „hru o plán“, že jsme začali hledat, kde v realitě sídlí „plánovací síla“ (a věděli jsme, že ne v ekonomickém centru), objevili jsme horizontální vztahy (skryté za záclonou vztahů vertikálních mezi plánovači a plánovanými), začali jsme ekonomiku vidět jako oblast střetu zájmů, pochopili jsme, že neexistuje nic jako „veřejný“ zájem, atd.

Začínali jsme mít i první osobní kontakty se západními ekonomy, většinou na konferencích v Polsku a Maďarsku, kam jsme jezdili inkognito, jakoby na dovolenou. Pokus o kontakt se světovou ekonomikou tedy zůstal. Kvalitativní názorová změna však už nenastala. Pouze jsme věděli, že parciální, perestrojkové reformování nemá žádnou cenu a protože jsme to říkali (resp. spíše já to říkal) nahlas, neměli nás v Polsku a Maďarsku moc rádi, což ostatně trochu platí dodnes. Zejména nás neměl rád Janos Kornai (nejednu polemiku s ním jsem napsal sám, další s D. Třískou, s V. Dlouhým a s T. Ježkem).

9. Ve druhé polovině osmdesátých let už nastal určitý pohyb, jakkoli paradoxně pro mne začal tím, že byly zlikvidovány mé semináře a že jsem prožil několik nemilých odpolední na ministerstvu vnitra, kde jsem musel vyslechnout řadu výhrůžek.

Nicméně, názorový pohyb nastal a začalo naše malé perestrojkování. Valtr Komárek (spolu s Vladimírem Dlouhým a Karlem Dybou, ale i Miloslavem Ransdorfem) na režimu vyvzdorovali či od režimu dostali Prognostický ústav ČSAV, kam jsem se po dvou letech na dva roky (od 1. prosince 1987) dostal po šestnácti letech práce v bance i já. Byl to pro mne jistý návrat k akademické činnosti, k jinému pracovnímu stylu (i když ne úplně k teorii), ke kontaktům se světem ekonomů-reformátorů, ale i velvyslanců a novinářů známých světových deníků. Byly to i první cesty do zahraničí, účasti na konferencích, přednášky na univerzitách. Vzpomínám si, že jsem již v roce 1989 měl jen 2 dny dovolené, což nejlépe dokazuje zjištěnou atmosféru doby i chystající se změny.

V září 1989 jsem navštívil Varšavu a na vlastní oči zažil první polskou nekomunistickou vládu, ve které byla řada mých osobních přátel či známých. Představoval jsem si totéž u nás a zdálo se mi to na dosah ruky. Události nabraly rychlý spád. Poslední dny před 17. listopadem jsem prožil přednáškami a televizním vystoupením v Rakousku a večerním vlakem jsem přijel v pátek 17. listopadu na Hlavní nádraží do Prahy. Před domem na Proseku jsem potkal staršího syna Vaška, který se zděšen, polekán, zdrcen vracel ze studentské demonstrace a z celé té hrůzy na Národní třídě. V následujících dnech mne Rita Klímová spojila s Václavem Havlem a tím jsem se jako první z

mimouměleckého a mimodisidentského světa ocitl v Občanském fóru a v Laterně Magice. Ostatní je už více méně známé.

Funkce ministra financí mi dala šanci chopit se ekonomické reformy. Funkce předsedy Občanského fóra (o necelý rok později) mi umožnila založit pravicovou politickou stranu a přispět k obhajobě stranictví u nás, funkce předsedy vlády v roce 1992 mi dala za povinnost vést dialog se Slovenskem a V. Mečiarom a zajistit klidné rozdělení Československa (které jsem si vůbec nepřál) a hlavně zajistit pokračování transformace země od komunismu ke kapitalismu.

10. Období po listopadu 1989 je ještě příliš čerstvé a není od něho dostatečný odstup. Proto se ho netroufám hodnotit a soustředím se jen na několik osobnějších poznámek.

Musím přiznat, že politická kariéra neprosperovala osobnímu životu, ani rodinnému poklidu. Všechno je příliš uspěchané, příliš neosobní, příliš stylizované.

Livie se po skončení existence Ekonomického ústavu ČSAV (v rámci zeštíhlování Akademie věd) stala výkonnou tajemnicí České ekonomické společnosti a své finanční znalosti využívá členstvím v několika dozorčích radách našich podniků. Miluje svou (sice naši, ale nejvíce její) chalupu v jižních Čechách, jezdí se mnou na cesty po celém světě (a velmi dobře nás reprezentuje), nechce bydlet ve vládní vile (ale ve svém) a přála by si, abych se jí více věnoval. Byla se mnou na stovkách mítinků a všech možných i nemožných veřejných setkání a myslím, že přispěla nezanedbatelným způsobem k volebním výsledkům. Obrací se na ni spousta lidí.

Vašek, starší syn, dostudoval Přírodovědeckou fakultu Karlovy univerzity a po různých zaměstnáních zakotvil jako učitel gymnázia - matematika, geografie - v Praze v Libni. V roce 1995 se oženil s Kamilkou Pojslovou (novinářkou Lidových novin) a na jaře 1997 čekají potomka. Vašek má mimořádný politický cit i ideovou pevnost a jasnost už od doby, kdy si jako dvanáctiletý kluk četl Orwellovo 1984. Často se s ním radím.

Mladší syn Honza studuje obor financí na Vysoké škole ekonomické a asi bude finančníkem. Je více s námi doma, což je moc pěkné. Přispívá k pohodě rodinného krbu. Lyžuje, hraje šachy a musí číst všechno, co napíšu.

Já jsem celou dobu dost pracoval, hodně psal, stal se docentem a profesorem, přednášel po celém světě, dostával mezinárodní ceny a čestné doktoráty, stal jsem se členem významných světových společností (nejvíce si vážím Mont-Pellerinské společnosti a svého postavení v ní), vydával knihy (doma i v zahraničí) a hlavně se pokoušel držet jasný směr cesty naší země. Zmizelo soukromí, člověk je pořád na očích (v kamerách, objektivěch, mikrofónech), pořád hodnocen, veleben i kritizován, chválen i pomlouván. Mám pocit, že nemohu být jiný, chováním i názory, a proto lidi získávám i ztrácím. Vážím si těch, kteří jsou se mnou, mrzí mě ti, kteří se tváří jinak než co si myslí a co dělají. Obojích je dost.

Za těch sedm let jsem mluvil s prezidentem americkým (dokonce s pěti!), ruským i čínským, s Margaret Thatcherovou i Henry Kissingerem, s papežem Janem Pavlem II. i s anglickou královnou, s Kohlem, Chirakem i Majorem, s Mandelou, Arafatem i Castrem, s Šimonem Peresem i Isaakem Rabinem, s egyptským prezidentem Mubarakem i indonéským Suhartem, s japonským císařem, malajským králem, kuvajtským šejchem, španělským králem i královnou, s pákistánskou prezidentkou Bhutovou i tureckou premiérkou Cillerovou, s argentinským prezidentem Menemem i s mexickým Salinasem, atd., atd., s desítkami či stovkami dalších. Se světoznámými umělci, vědci a sportovci, které si netroufám ani vyjmenovávat (ale patří tam určitě ekonomové Milton Friedman, James Buchanan, Gary Becker). S lidmi nesmírně úspěšnými i bohatými, ale viděl jsem i strašlivě chudé oblasti Číny, Indonésie, Egypta i Guatemaly.

Objevil jsem nové tváře i doma, udržel si některé staré, ale některé i poztrácel. Vážím si mnoha setkání s Václavem Havlem, ale i s kardinálem Vlkem, s prof. Petrem Piřhou, s malířem Josefem Jírou, s velvyslancem - spisovatelem Jiřím Grušou nebo s filmařem Jurajem Jakubiskem, vážím si několika přátel, se kterými jdu na tenis či lyže a potom na pivo (ale není jich moc).

Po více než sedmi letech od listopadu 1989 jsme už dost daleko. Ale zbývá ještě dlouhá cesta. Ocituji na závěr Arnolda Harbergera, chicagského profesora, který v roce 1989 v projevu s názvem

Ekonom a reálný svět vyslovil tato trefná slova: „... lidé se mne ptají, proč u politiků obdivuji zarputilost a neústupnost. Ptají se mne, proč stejně vysoko nastavím vřídlo, jemnost a dobrotu. Odpovídám, že ti, kdo se takto ptají, nerozumí podstatě problému. Podstatou problému je to, že požadavky na politika jsou potenciálně nekonečné. Úspěšným politikem je jedině ten, kdo tyto požadavky dokáže udržet v možných mezích. Jakmile v čemkoli ustoupí, požadavky se množí a jeho problém je horší a horší“. Protože to vidím stejně, asi nebudu nikdy laskavý, hodný a dobrý, nikoho nezlobící a neprovokující. Asi by však šlo z mé strany mnoho věcí dělat lépe. Asi by to bylo i potřeba. Ale nevím, zda se to naučím.

14. 1. 1997

Post scriptum

Pokus o svou stručnou autobiografii, resp. o vystižení určujících momentů svého života jsem napsal kolem Vánoc 1996 a Nového roku 1997. Protože se vydání knihy opozdilo a protože se toho v letech 1997 a 1998 hodně událo, nezbyvá než napsat jakýsi dovětek – s nadějí, že už nebude potřeba psát ještě nějaký další. Doufám, že z obou výše zmíněných důvodů.

Česká společnost, česká politika i česká ekonomika vstoupily kolem roku 1996 do své nové fáze. Nebylo to důsledkem neúspěchu období 1989-96, bylo to – paradoxně – spíše důsledkem relativního úspěchu tohoto období. Díky tomuto relativnímu úspěchu zmizela nezbytná ostražitost, zmizelo tolik potřebné vědomí křehkosti a zranitelnosti rané postkomunistické éry, zmizela i elementární pokora. Prudce vzrůstala pozitivní očekávání, všichni se najednou začali „osmělovat“, současně – od těch, kteří měli pocit, že je nová éra nedocenila – přicházela „blbá nálada“, narůstal neklid, zvyšovaly se ambice některých jednotlivců a tím i jejich destabilizační působení (na prvních místech musím jmenovat Václava Havla, Miloše Zemana, Josefa Luxe a Josefa Zieleniece), nazrávaly i leckteré skutečné neúspěchy a nezdar, prohlubovala se vnější nerovnováha ekonomiky. Specifickou roli sehrály sdělovací prostředky, zejména některé. Vláda ztratila sílu udělat některé potřebné kroky. To vše nemohlo zůstat bez následků. Připomeňme pár hlavních událostí:

- patový výsledek parlamentních voleb v červnu 1996;
- menšinová vláda a zesilující se ataky Miloše Zemana;
- první rozbíječský krok Josefa Zieleniece (prázdninový rozhovor v MfD);
- koaliční vláda pod nepřetržitým útokem J. Luxe (a do jeho „doctor-gate“ i J. Kalvody);
- zvyšování deficitu obchodní bilance a běžného účtu platební bilance a nezbytné přibrzdění ekonomiky;
- neuvážený zásah centrální banky v létě 1996 (bez předchozí konzultace s vládou), který vedl ke zbytečně velkému zásahu do ekonomiky, k zastavení ekonomického růstu na straně jedné a k ohrožení bankovního sektoru (krachy bank) i řady podniků reálné ekonomiky na straně druhé;
- nevyhnutelný výpadek příjmů státního rozpočtu v prvním čtvrtletí 1997 a dubnový vládní balíček ozdravných opatření (okamžitě zdiskreditovaný Luxovým voláním po personálních změnách ve vládě);
- zesilování ekonomické nerovnováhy, měnová krize, odchod V. Dlouhého a I. Kočárníka z vlády, Zieleniecův druhý pokus o útok kvůli dopisu MMF, druhý vládní balíček, výrazné překlopení názorů veřejnosti, v průzkumech veřejného mínění ODS prvně za ČSSD;
- přetrvávající politický a ekonomický neklid, zesilování politických a mediálních útoků vůči ODS a zejména vůči mně;
- rozehrání kauzy financování ODS, Zieleniecův třetí pokus o zvrát poměrů (říjen 1997) a jeho odchod z vlády, více a více otevřená příprava Hradu, ale i Luxe, Zieleniece a nově se rodící skupiny uvnitř ODS na „konec Klausovy éry“;
- tzv. švýcarské konto, Sarajevo a vystoupení Rumla a Pilipa, vila ve Švýcarsku, demise vlády, rudolfínský projev prezidenta republiky, neznamenající nic menšího než naprosté odmítnutí celého polistopadového vývoje, úřednická Tošovského (a Mlynářova) vláda;
- Poděbradský kongres a konsolidace ODS, prohra Rumlova křídla a jejich založení Unie svobody, přesun ODS mimo vládu;
- pomalé budování nové ODS s novým vedením (důležitá role M. Macka, L. Benešové a I. Langera), postupné zdvihání „Hlavy vzhůru“, příprava volební kampaně, Lucie Bílá (a Petr Kratochvíl), Milan Knížák a nespočetně dalších, postupný obrat veřejného mínění, úspěšná volební kampaň, koncert Lucie Bílé a billboard Xantypy s Vojtíškem;

- překvapivý výsledek voleb (z mnoha hledisek), neúnosné chování J. Luxe a dalších lidovců stejně jako předních reprezentantů Unie svobody, série jednání s M. Zemanem a vznik opoziční smlouvy;
- převzetí funkce předsedy Poslanecké sněmovny a paralelně s tím ustavení první polistopadové socialistické vlády.

To všechno jsou vnější, poměrně známé, i když už leckdy pozapomenuté události a okolnosti. Měly však i svou osobní stránku. Období od voleb v červnu 1996 do Sarajeva koncem listopadu 1997 pro mne znamenalo naprostý neklid. Vtipkoval jsem, že pocit relativního klidu, nedramatu, úspěšného vyřešení té či oné věci, oddychnutí si trvá jen hodiny, nikdy netrvá celé dny. A byla to pravda. Události nás předbíhaly, nebyli jsme schopni nalézt předstihová řešení. Neměli jsme na to sílu. Vláda už mne neposlouchala. Jakkoli mohu jmenovat „viníky“ jednotlivých krizových okamžiků, jakkoli se leckdo výrazně vybarvil (více pro ostatní než pro mne), jakkoli existovalo mnoho lepších variant tehdejšího vývoje, pád vlády byl asi nezbytný – zejména proto, že nebylo možné udělat ji funkční, že nebylo možné úspěšně odrážet útoky ČSSD a Hradu, a že nebylo možné změnit nedobrou pověst v médiích ovlivňované veřejnosti. Resp. nebylo to možné bez zvratu, dramatu, vyhocení situace.

Osobně jsem to všechno asi nesl lépe než se zdálo všem kolem mne. Snad v tom byl i kus mého sportovního ducha. Malíř Josef Jíra mi nedávno řekl (cituji volně): „Věděl jsem, že jste ze stejné staré školy jako já. Když já závodil na lyžích, i když jsem minul branku, nikdy jsem nevzdal, i se zpožděním jsem pokračoval a dojel do cíle. Dnes už to všichni zabalí. Nepřekvapilo mne, že jste se zachoval stejně.“ Asi i proto jsem se nevzdal a pokračoval jsem. Byla v tom i obrovská podpora tisíců, desetitísiců lidí, kteří telefonovali, psali, faxovali, posílali dárky, podávali ruce, mávali. Byli to lidé známí i neznámí, mladí i staří, lidé ze všech společenských i profesních skupin. Lidé kolem mne i lidé daleko.

Klíčovým zázemím byla rodina. Livie je člověk do nepohody a předvedla to dost názorně – od památného vystoupení na Václavském náměstí v sarajevské chvíli (které tolik „zhnusilo“ pana prezidenta) až po svou účast na desítkách volebních mítinků. Pomohl Vašek s Kamilkou i s Vojtíškem (který se narodil v dubnu 1997 a který svým billboardem jistě nějaké ty hlasy ve volbách přidal), velmi pomáhal Honza, který byl doma a tedy „na ráně“. Vašek se mezitím stal ředitelem soukromého gymnázia v Praze v Libni a Honza nedávno začal na plný úvazek pracovat ve firmě Expandia Finance. Na jaře 1997 zemřela ve věku 82 let Livieina maminka (a moc nám chybí), ve svých 84 letech se „drží“ moje maminka a těžce prožívá všechny ty sarajevské atentáty, rudolfinské projevy, slova pana Leschtiny a dalších. Přestěhovali jsme se do našeho vlastního bytu na Rokosce (na rozhraní Libně a Kobylis) a po mnoha letech jsem si koupil vlastní auto – samozřejmě Škodovku, Octavii.

Objevila se kolem mne řada nových tváří nebo se více přiblížily některé známé tváře z minulosti. V politickém světě je pro mne moc důležitý Miroslav Macek (kterého tolik lidí nemá rádo) i Libuše Benešová (která je velmi spolehlivým a výkonným člověkem) a jsem rád, že se „chytají“ další, z dřívější druhé garnitury ODS. Již jsem zmiňoval umělecký svět (Lucie Bílá a Petr Kratochvíl, tak odlišní lidé jako Josef Jíra a Milan Knížák, Vladimír Jiránek, Kristián Kodet i Josef Suk, Libor Pešek i Jiří Bartoška, ale teď už přestanu, abych někoho opomenutím neurazil). Ze světa mých úředních spolupracovníků a poradců přežili Jiří Weigl, Jan Zahradil, Lucie Čadilová, Martin Kocourek i Robert Holman, nově přišli Ladislav Jakl, Petr Hájek, David Matouš s Klárou Kučerovou a Pavel Bém. Z tenisově-lyžařských světů jsou nám stále nablízku Huťkovi, Pecičovi, Motlíkovi.

Livie neuvěřitelně intenzivně a úspěšně zvelebujeme naši chalupu na Táborsku, snažíme se chodit po Alpách (loňský výstup na Großglockner je určitě naším celoživotním rekordem, pro mne určitě), vypadá to tak, že se budeme brzy těšit z dalšího vnučátka a že snad bude život trochu klidnější. Ale já si ho jistě zase nějak zkomplikuji.

8. 9. 1998